

“El jueu català era català jueu”

Els jueus catalans han de ser considerats catalans jueus. Ho defensa l'escriptor Albert Mestres al llibre 'Història i tragèdia: a propòsit dels catalans jueus', que ha publicat a l'editorial Afers de Catarroja-Barcelona-Palma, especialitzada en llibres d'història.

Albert Mestres (Barcelona, 1960) és un escriptor, traductor i director d'escena amb una llarga llista de llibres de poesia i de narrativa editats, a més d'obres teatrals. Ara publica a l'editorial Afers, especialitzada en llibres d'història, l'assaig *Història i tragèdia: a propòsit dels catalans jueus*.

—Heu volgut reivindicar la contribució dels jueus a la cultura catalana perquè ningú no ho havia fet? És incomprendible, dieu, que els grans pensadors i poetes jueus nascuts i morts en terres del domini lingüístic català, i que vivien i pensaven en aquesta llengua, no hagin estat mai assimilats com a catalans, ni tan sols integrats com a referències als manuals.

—Una editorial em va encarregar, no pas el llibre que ha acabat essent, sinó un de divulgatiu sobre els jueus. En enfrontar-m'hi, vaig veure que no era historiador, que no era la persona adequada. Aleshores vaig demanar-me què podria dir sobre això i vaig veure que més que fer una història calia qüestionar la història. I sí, és veritat que dedico moltes pàgines a la contribució dels catalans jueus a la cultura catalana, però també a la persecució i a l'origen i expansió del judaisme al món.

—Doneu molta importància, pel que fa a l'expulsió dels jueus, als motius econòmics. Aquesta tesi és vostra?

—M'hi decanto clarament. Els reis de la Corona d'Aragó es van sostenir, molts, pels jueus. I això creava un deute gegantí que s'havia de saldar amb honors i privilegis. Però a l'època dels Reis Catòlics la situació es va fer insostenible. I com que els jueus, per a escapar-se dels senyors feudals, eren

Albert Mestres, poeta, narrador, autor teatral, director d'escena i traductor, ha publicat un assaig sobre els jueus que dedica una atenció especial als catalans jueus.

propietat reial, quan el rei se'ls gira en contra queden absolutament indefensos. La solució, per a Ferran, va ser expulsar-los i apropiar-se'n els béns. I no era pas cap rei particularment cruel ni antisemita. Els van donar tres mesos per liquidar tots els béns, i no podien endur-se coses de valor. L'exili va comportar l'espòli. Les cremes de calls als territoris catalans coincideixen amb el desgast d'una economia de guerra, amb una reducció demogràfica considerable per culpa de la pesta. Fan fallida les grans banques privades i això desemboca en el que sembla un col·lapse de la societat i l'economia catalano-valenciano-balear.

—Però l'odi contra els jueus no és patrimoni ibèric.

—Sí. Costa molt de tenir una perspectiva sobre tot això perquè la pers-

pectiva cristiana és la que n'ha fixat els paràmetres. Els jueus van ser expulsats diverses vegades d'això que avui és Israel i Jordània, per diversos motius. El territori jueu era molt insignificant dins l'imperi romà i, en canvi, van crear una xarxa per tot l'imperi, de manera que van ser ells els transmissors de l'herència hel·lenística en el sentit més ampli, si entenem la cultura romana com a hel·lenista. Fins al segle II, l'imperi romà perseguia de la mateixa manera cristians i jueus. Recordem que el cristianisme és una secta del judaisme. I a partir del segle II, quan els cristians comencen a tenir més influència als nuclis de poder, s'esforcen a diferenciar-se dels jueus i comencen a odiar-los. Per una altra banda, els jueus són una anomalia. El fet normal és que haguessin desaparegut de la

història i això no ha passat gràcies a aquesta noció de xarxa i al fet que la religió es transmetia per un llibre. Això vol dir per ser jueu calia saber de lletra –i això, que llavors en certa manera era un plus– ha sobreviscut fins ara.

—Això us fa dir que el tret que distingeix el jueu no és racial, sinó cultural.

—En efecte, la seva gran capacitat intel·lectual en tots els camps en què han competit amb els gentils, derivada de la necessitat absoluta de rellegir i transmetre la pròpia tragèdia escrita.

—El fet de crear calls, de fer colla a part, també deu incitar a l'odi, no?

—Sí. Quan hi hagué els primers èxodes van obtenir el permís dels grecs per a viure agrupats. Ja en aquesta època, el segle II abans de Crist, es comencen a crear els barris que més tard seran els calls, que els caracteritzen, i que encenen l'odi dels xenòfobs.

—Per què catalans jueus i no jueus catalans?

—Una de les coses que faig és examinar conceptes que tenim donats. Com el de català. I els jueus ja existien abans d'existir els catalans. Al moment de la diguem-ne fundació de Catalunya ja hi eren. Però cap al XII, sobretot des dels monestirs, es va començar a promoure la versió religiosa de la història, que lliga catalanitat amb cristianisme. Abans d'això, tant se'ls en donava si els qui vivien aquí eren jueus, cristians o musulmans. Feien tractes entre ells sense que la religió tingués cap importància per determinar aquestes transaccions. Ells se sentien d'aquí com un veí més. Això sí, tenien una dimensió pròpia, perquè treballaven una cultura mediterrània específica. Ara bé, els catalans jueus parlaven només català i només usaven el jueu per als rituals religiosos.

—També critiqueu que no s'hagi considerat catalana la seva obra literària.

—Que no s'hagi considerat cultura catalana. De totes les literatures que s'han escrit en els territoris de parla catalana –llatí, àrab, castellà i aragonès– l'hebraica és potser la que ha estat menys considerada.

—Dieu que sense l'immens coixí cultural jueu, que sens dubte no vivia clos en si mateix, no s'expliquen uns altres aspectes de la cultura

“Els catalans jueus parlaven sempre català i només utilitzaven el jueu als rituals”

catalana. Com hi arribeu, a aquesta idea?

—M'he esforçat a pensar com devia ser la vida real en aquella època i no com ens la transmet la història oficial i la història de la literatura. I el fet és que la gent es feia amb els jueus i s'intercanviaven experiències. Un sistema tan original i heterodox com el de Llull no es podria comprendre sense tenir la càbala tan pròxima, perquè totes dues tenien l'origen en la combinatòria. D'Arnau de Vilanova es dubta si era convers o no per les seves relacions profundes amb la cultura hebraica, tot i ser enemic acèrrim dels jueus. Com a metge, hi lliga, perquè la major part dels metges de l'època eren jueus. I Lluís Vives era fill de judaïtzants. És el mateix caire de la cultura oberta que va tenir la cultura castellana als inicis, quan Alfons X va fer aquella escola de traducció. Llavors, el món àrab i l'hebreu estaven en relació, però ens ho han pintat com si fossin mons molt separats.

—Penseu que hi ha una realitat amagada?

—Més que una realitat amagada, hi ha hagut un discurs sobre aquesta realitat. El concepte de realitat d'ara i el que es tenia a l'època medieval no tenen res a veure. I qualsevol document que examinem ha de tenir en compte aquest fet. Més endavant sí que penso que s'han pretès ocultar algunes coses expressament.

—Per exemple?

—Per exemple és un tòpic de la historiografia catalana la protecció dels reis catalans en la crema dels calls i les persecucions populars de jueus de 1390. En canvi, si ho examinem amb atenció s'hi veu molta pantalla, en les disposicions dels reis: deien una cosa i, al cap de mesos, en feien una altra. Els reis van voler quedar bé, fer veure que eren justos, més que no pas arribar al fons de l'assumpte.

—Se segueix prou l'obra escrita dels catalans jueus, aquí o fora?

—Aquí, hi ha algú que es dedica seriosament a l'estudi dels textos dels catalans jueus. Són molt pocs i de l'àmbit erudit i universitari. En canvi, hi ha autors catalans jueus que van fer aportacions fonamentals a la literatura hebrea i per tant han suscitat centenars d'estudis: l'hermenèutica és una pràctica pròpia del judaisme. No cal dir que està per fer un estudi des del punt de vista de personatges catalans. Faltava, em penso, i per això l'he escrit, un llibre com el meu que aplegués aquestes coses. Per això l'he fet i per això l'editorial Afers ha decidit de publicar-lo, tot i que jo no sóc historiador.

Català jueu del Retaule de Sant Jordi i de la Mare de Déu, del segle XV, atribuït a Lluís Borrassà. Il·lustra la coberta del llibre *Història i tragèdia*. A propòsit dels catalans jueus.

—A banda la medicina, en quins camps van excel·lir els catalans jueus?

—La poesia, la filosofia i la matemàtica. L'escola filosòfica de la Càbala neix entre Catalunya i la Provença. Les comunitats jueves catalana i provençals presenten molts similituds.

Lluís Bonada